Limpár Péter

Internacionalistákkal a nemzetért – a kis honvédő háború mint a rendszerváltás legitimálója 1919-ben

„Mi célja volna beszélnem a halálénál nagyobb borzalom hosszú, hosszú óráiról, míg az acél suhogó lengéseit számláltam!"
Edgar Allan Poe: *A kút és az inga*

A rendszerváltás és Trianon kérdése soha nem fonódott össze annyira az elmúlt száz évben, mint az origónál, 1918 és 1920 között, amikor Magyarország rendszerváltások sorával próbálta elkerülni az elkerülhetetlent. A politikai inga végiglengett az ideológiai paletta felett, de megoldás helyett csak a megvert és megbéklyózott nemzet szenvedéseit nyújtotta tovább. Ez a nemzet kész volt elfogadni bármilyen vezetést, ha az megóvja a Szent István-i birodalmat (vagy valami ahhoz hasonlót), miközben az önjelölt vezetők készek voltak lemondani még a színmagyar területekről is, csak hogy a nagyhatalmaktól megkapják az áhított legitimációt. Pályájának baloldali végpontján az inga a magyar történelemben addig ismeretlen, sötét helyet mutatott meg egy villanásnyi időre, bár sokaknak ez a 133 napnyi történelmi pillanat egész korszaknak tűnhetett. A kommunista ideológia tagadott sok mindent, ami 1919-ben az értelmiségi létformához szervesen hozzátartozott, mégis számosan hajlandók voltak a kiegyezésre, sőt tettleg támogatták az új rendszert. A történelem fintora, hogy az ország vezetésére bejelentkező, többnyire magukat nemzetiként aposztrofáló erők közül éppen az internacionalisták vívták meg azt a kis honvédő háborút, ami a világtérképeket átrajzoló nagy háború Kárpát-medencei utórezgéseként nemzedékekre megpecsételte az ország és nemzet sorsát. Az osztályhatalmat építő proletároknak ehhez szükségük volt az értelmiségre, mert a fegyveres konfliktust megvívó Vörös Hadsereg működésképtelen lett volna, ha a hivatásos tisztek nem vezetik a felsőbb, a tartalékos tisztek pedig az alsóbb szinteken.[1]

A XX. századi tömeghadseregek tulajdonképpen fegyverben álló nemzetek voltak, és többé-kevésbé leképezték a civil társadalom viszonyait, de amíg egy gyárat viszonylag hosszú ideig elvezetgethet egy munkástanács, addig egy há-

Limpár Péter (1973) felvidéki történész, oktatásfejlesztő, játéktervező.

1 Fogarassy László: Kik vezették az 1919-es magyar Vörös Hadsereget? In *„A magyar katonatiszt" (1848–1945)*. Szerk. Hajdu Tibor. Budapest, 1989, MTA Történettudományi Intézet, 68–84.

borús hadigépezet avatatlan kezekben egykettőre leáll, a vereség pedig többnyire a rendszer bukását jelenti. Magát a kommunista kísérletet a nagy világégés tette lehetővé, amely fegyvert adott tömegek kezébe, és a vereségek, illetve az óriási veszteségek révén meggyengítette a régi rend tekintélyét; a rendszerváltás tartósságának biztosítása azonban megkövetelte bizonyos régi módszerek tovább élését. A hadseregek hierarchiája kegyetlen, de szükségszerű, bár a csapattiszti szaktudás java része tapasztalati úton, különösebb iskolázottság nélkül is elsajátítható, a hatékony vezetéshez ennél valamivel több kell, és ezt a valamit különösen nehéz egy egalitárius forradalom közepette megteremteni. A Monarchia hadseregében a tartalékos tiszti rang megszerzése az általános műveltséghez is kötődött, és megfordítva: társadalmi rangot adott, mert vitathatatlanul úriemberré tette viselőjét. A bűvös határt az középiskolai végzettség jelentette, és a száz évvel ezelőtti viszonyokon nem teszünk erőszakot, ha egyenlőségjelet rakunk a tartalékos tisztikar és az értelmiség közé (a szónak a mai, széles, elinflálódott, pusztán diplomást jelentő értelmében). A világháború addig példátlan módon militarizálta ezt az értelmiséget, hiszen a frontra küldött embermilliókat vezetni, etetni, gyógyítani kellett. A hivatásos tisztek a tömeghadseregben is egy szűkebb elitcsoportot alkotnak, a speciális képzettségű szakértelmiségét, akik kettős feladatot látnak el: egyrészt betöltik a kulcspozíciókat (a felsőbb vezetés mellett a különleges képzettséget igénylőket is), másrészt mintaadók a tartalékosok számára és e minőségben a szervezet belső tartásáért is felelősek.[2]

Beszélhetünk hadtudományról, avagy hadművészetről, de témánk szempontjából tulajdonképpen közömbös, hogy a – társadalom által elfogadott – tömeges emberölés főszervezőire és irányítóira tudósként, avagy művészként tekintünk; egyértelműen magasan képzett szakértelmiségiekről van szó. Sokatmondó az a tény, hogy az 1938 és 1945 közötti honvédség felső vezetői közül (vitathatatlanul ők a legrátermettebbek kortársaik között), akiknek módjukban állt a döntés, azoknak 90 százaléka szolgált a Vörös Hadseregben is.[3]

A továbbiakban arra keressük a választ, hogy ez a két tiszti (értelmiségi) csoport miért és milyen belső indítatásból támogathatta azt a rendszert, amely ideológiájának legtöbb elemével a legritkább esetben értett egyet. A kortársak dilemmáját két közismert szereplő egybecsengő, bár ellentétes kijelentésével illusztrálhatjuk. Stromfeld Aurél ezredes arra a kérdésre, hogy miért működik együtt a kommunistákkal, így válaszolt: „még az ördöggel is szövetkezem, hogy rend legyen".[4] Gömbös Gyula százados ugyanerre az időszakra utalva így írt:

2 A tisztikarról általában Hajdu Tibor: *Tisztikar és középosztály, 1850–1914.* Budapest, 1999, História–MTA Történettudományi Intézete; Deák István: *Volt egyszer egy tisztikar.* Budapest, 1993, Gondolat.

3 Szakály Sándor: *A magyar katonai elit, 1938–1945.* Budapest, 1987, Magvető Könyvkiadó, 165–168.

4 Hadtörténeti Levéltár (továbbiakban: HL) Magyar Tanácsköztársaság iratai (továbbiakban: MTK) Stromfeld gyűjtemény, Stromfeld 1920-as perének iratai. 159. d.

„Hazafiúi szempontból mindig undorodtam attól, hogy magyar ügyben idegenek segítségéhez kell folyamodnunk. A bolsevizmus letörésére azonban az ördöggel is összefogtam volna." Úgy tűnik, 1919-ben a legjobb szándékkal is csak ördögi alkukat lehetett kötni, a továbbiakban néhány értelmiségi történeten keresztül követhetünk ezek közül párat.[5]

1915 augusztusában végre jó híreket kaptak a sikerre kiéhezett újságolvasók. Az osztrák–magyar és német csapatok megverték az oroszokat, és bekövetkezett az, amit 1914 őszén mindenki hiába várt: előretörés a keleti fronton. A nagy képet persze színesen kellett a közönségnek bemutatni – eltakarandó a sok kiömlött vért –, és a pesti bulvár zászlóshajója, *Az Est* tette a dolgát. A helyszíni tudósító beszámolt arról, hogy Pogány főhadnagy, a 16. besztercebányai honvéd gyalogezredből, Bresztnél (ma Брэст, Fehéroroszország) átúszta a Bugot, és megszerzett egyet a folyó mögé visszavonult oroszok által előrelátóan begyűjtött csónakok közül. Ezen a zsákmányolt ladikon aztán az ezred megkezdhette az átkelést. A hősiesség reflektorfénybe állította a honvédtisztet, akiről rövidesen kiderült, hogy doktori címe van, és a Szépművészeti Múzeum munkatársa, több szakcikk szerzője. Az idő múlása – és az általános mesélőkedv – egyre vastagabb rétegeket rakott a történetre, a végső verzióban a főhadnagy már a magyar zászlóval úszott át a folyón, amit aztán elsőként tűzött ki a breszti vár fokára. Éppen zajlott *Az Est* által a magyar hősök számára gyűjtött 20 000 koronás jutalomalap díjainak odaítélése, és a vitéz tudós azonnal a jelöltek közé került. Pogány Kálmán a fronton kissé megkésve olvashatta az újságot, de amint tehette, megpróbálta tisztázni a helyzetet, és visszaterelni az elszabadult sztorit a hitelesség korlátai közé; egyúttal előre jelezte, hogy amennyiben méltónak találtatik bármilyen jutalomra, úgy arról lemond a szemük világát elveszített katonabajtársak javára – elhivatott művészettörténészként az ő sorsukat láthatta a legkegyetlenebbnek. Pogány végül megkapta az egyik 1000 koronás jutalmat, de érdekes módon az indoklásban figyelmen kívül hagyták helyreigazítási kérelmét, és a látványos, ám a valóságtól elrugaszkodott történetverziót ismertették újra.[6]

5 Gömbös Gyula: *Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és az ellenforradalomról*. Budapest, 1920, Budapesti Hírlap kiadása, 33.

6 Pogány katonai múltjára koncentráló, anekdotisztikus életrajza Forgács Béla: Dr. Pogány Kálmán. In *Forradalomban, háborúban*. Szerk. Hetés Tibor. Budapest, 1974, Kossuth Könyvkiadó–Zrínyi Katonai Kiadó, 135–156. Művészettörténeti szempontú életrajza Szabó Júlia: Pogány Kálmán, tudománytörténetünk elfelejtett alakja. In *Művészettörténet – Tudománytörténet*. Szerk. Tímár Árpád. Budapest, 1973, Akadémiai Kiadó, 203–216. Mindkét életrajz a breszti hőstett kiszínezett verzióját közli, mi *Az Est* számai alapján rekonstruáltuk a történetet: A kassai hadtest győzelmes rohama Breszt-Litovszk ellen. *Az Est* 1915. augusztus 31., 2; Dr. Pogány múzeumi őr tűzte ki a magyar zászlót a breszt-litovszki vár ormára. *Az Est* 1915. szeptember 4., 4; Az első magyar katona Breszt-Litovszkban. *Az Est* 1915. október 17., 10; Hat magyar hős jutalmazása. *Az Est* 1915. december 23., 5; Az Est jutalmainak szétosztása. *Az Est* 1916. január 13., 10.

Lepergett három háborús esztendő, és az összeomlás után Pogány Kálmán visszatért a Szépművészeti Múzeumba. 1918 decemberében újabb feladatot kapott: ki kellett menekítenie a múzeum erdélyi lerakataiban levő műkincseket a bevonuló román csapatok elől. A megszállt Kolozsvárról – komoly kockázatot vállalva – bútorszállítmánynak álcázva hozta ki a műtárgyakat, ez a tette azonban érthető okokból nem kapott sajtóvisszhangot. A szakmai tekintéllyel társult energia és vállalkozó kedv a soron következő rendszerváltáskor jó ajánlólevélnek bizonyult: a Tanácsköztársaság alatt kinevezték a művészeti és múzeumi direktórium vezetőjévé, ami a kulturális értékek szocializálása (elkobzása) miatt kettős helyzetet eredményezett. A magángyűjtemények értékesebb darabjai nem menekülhettek Pogány szakértelme elől, ugyanakkor közismerten becsületes hozzáállása miatt máshova mint közgyűjteménybe nem is kerülhettek, így megmaradt az esély, hogy a tulajdonosok egy újabb fordulat után visszaszerezzék azokat. (Ez meg is történt, aztán a nehéz húszas években az összes nemzetközileg keresett kép külföldre vándorolt, örökre elvesztek a magyar múzeumok számára). Pogányt a fontos és feltehetően kedvére való beosztásból azonban ismét elszólította a kötelesség: a román támadás után jelentkezett a Vörös Hadseregbe, ahol ezredparancsnoki beosztást kapott. A Vörös Hadsereg zászlóaljait és ezredeit a harctéren túlnyomórészt fiatal, volt főhadnagyok, századosok vezették (a tapasztaltabb törzstisztek inkább valamilyen íróasztalhoz kötött beosztásra pályáztak), így Pogány nem tűnt ki közülük, talán csak abban, hogy ő tartalékos volt, míg a többség hivatásos – a négyévnyi háborús tapasztalat azonban felért egy tiszti iskolával. Alakulata, a 31. vörös ezred, amely tiszántúli, Maros-menti parasztokból és aradi munkásokból, polgárokból állott, a Tanácsköztársaság legjobb magasabbegysége, a 6. délvidéki hadosztály részét képezte, és kitüntette magát a felvidéki hadjáratban, valamint a tiszai offenzívában is. Pogány a Clemenceau-jegyzék elfogadása és a Felvidék kiürítése után tiltakozásul kilépett a seregből (Gömör és Kishont vármegyében, Pelsőcön született, így érthető, ha elárulva érezte magát), de pár nap múlva ismét katonái élére állt. Az összeomlás után ezredét nem hagyta román fogságba esni, hanem visszavezette Budapestre, majd újra munkába lépett a Szépművészeti Múzeumban. A Tanácsköztársaság bukása után a műtárgyak szocializálását rablásnak minősítették, és Pogányt bíróság elé állították. Jellemző, hogy még az általa „megkárosított" műgyűjtők egy része is írásban állt ki mellette. Pogány a tárgyaláson is vállalta tetteit: „Most is megtenném, mert meggyőződésem azt mondta, hogy meg kell tenni, mert a forradalom szükségszerű következmény volt, és nem akartam, hogy csupán politikai kalandorok vezessék az ügyeket."[7] A bíróság ugyan felmentette, de munkahelyéről (és az állami szolgálatból) távoznia kellett. Halála után megpróbálták beilleszteni a kommunista panteonba, de tény, hogy 1919 és 1945 között semmilyen kapcsolatban nem volt a párttal. Az őt személyesen ismerő Sinkó Ervin, aki *Optimisták* című regényében a festőművészből

7 Szabó Júlia: A direktórium elnöke: Pogány Kálmán. *Kritika* 1979, 3, 19–20.

lett ezredparancsnok, Borsi Kálmán alakját róla mintázta, hősét tömören így jellemezte: „nem volt kommunista. A megtámadott Szovjet-Magyarországban azonban nem maradt más választás, mint vagy vörösnek lenni, vagy fehérnek."[8] Sinkó egyébként maga is tartalékos volt, és politikai megbízottként rövid ideig szolgált a Vörös Hadseregben, de a vörösterrorral nem értett egyet, a véres események hatására eltávolodott a bolsevik kommunizmustól, és pacifistává lett, tagadva, hogy bármilyen eszme nevében elfogadható az emberölés.

Pogány nem volt kommunista, azonban a Horthy-korszakban főbenjáró vétket követett el, ugyanis mindvégig rejtegetett egy vörös zászlót, amit személyesen Kun Béla adott át neki és katonáinak. A Tanácsköztársaság megtagadta a régi lobogókat és a hozzájuk fűződő hagyományt; a Vörös Hadsereg egyszerű, feliratos és a szokványos munkásmozgalmi jelképekkel díszített vörös zászlók alatt masírozott. Kezdetben a kitüntetéseket is elutasították azzal, hogy a proletár kötelességtudatból harcol, és nem az elismerésért. A háború több ezer éves szokásait azonban a forradalmak sem írhatják felül, és a felvidéki hadjárat során felmerült az igény egy új kitüntetési rendszerre. Ennek első megvalósult eleme a legkiválóbb alakulatoknak adományozott díszzászló volt, amiből összesen négyet osztottak ki, ebből egyet a 31. vörös ezrednek Kassa felszabadításánál tanúsított helytállásáért. Pogány mint parancsnok, néhány tiszttársának tudtával megőrizte a „tiltott önkényuralmi jelképet" egészen 1945-ig, amely ezután, a korszak kevés fennmaradt ereklyéinek egyikeként a Hadtörténeti Múzeum birtokába került. Hősünk még életében vált irodalmi alakká, a hozzá kötődő zászló viszont jóval halála után került a reflektorfénybe: 1985-ben a felszabadulás negyvenedik évfordulóját ünneplő Kádár-rendszer szükségét látta az ezeréves államiságot méltón megjelenítő impozáns jelképnek, ezzel megszületett a magyar történelmi zászlósor, amely az elmúlt évtizedekben elmaradhatatlan részévé vált az állami ünnepségeknek. 1985-ben, a korszellemnek megfelelően a zászlósort két vörös zászló zárta: 1919-et a 31. gyalogezred, 1944/45-öt a nógrádi partizánok lobogója képviselte, 1990-ben aztán, megint csak a korszellemnek megfelelően, ezek kikerültek a történelmi ereklyék közül.[9] Így a 31. vörös gyalogezred zászlaja nemcsak a magyar történelmi múlt egyik értékes darabja, hanem egyben a sokarcú nemzeti históriánkkal kapcsolatos értelmezési és értékelési problémák szemléltető eszköze is. Vállalható-e egy vörös csillagos, vörös zászló, amit Kun Béla adományozott? Megtagadható-e egy vérrel szentelt lobogó, amit egy felvidéki magyar tudós által vezetett délvidéki magyarok érdemeltek ki Kassa felszabadításával? És továbblépve: ha magyar az, akinek fáj Trianon, akkor megvonható-e a magyarság attól, aki fegyverrel szegül szembe a diktátummal?

8 Sinkó Ervin: *Optimisták*. Budapest, 1979, Magvető Kiadó, 712.

9 Kerekes Zoltán: Az Országos Hadtudományi Múzeum zászlógyűjteménye. In *Az Országos Hadtudományi Múzeum Értesítője*. Szerk. Molnár Pál. Budapest, 1971, 123–126. A történelmi zászlósor bemutatkozásáról: Katonai díszszemle, ifjúsági bemutató. *Népszabadság*, 1985. április 5.

1918/19-ből fennmaradt a Vörös Hadsereg egy másik zászlaja is, emezt is a parancsnok őrizte meg, de 1985-ben esélye sem lett volna bekerülni a történelmi zászlósorba. Csak a szegélye vörös, anyaga fehér, a felirat rajta: „Istenért! Erdélyért! Szabadságért!", illetve „Kolozsvár Magyar Nemzetőrcsapat 1919". A leírásból sejthető, hogy ezt a lobogót nem Kun Béla adományozta, hiszen a Tanácsköztársaság ideológusai és a felirat viszonya a szólásbeli ördögéhez és a tömjénfüstjéhez volt hasonló. A kolozsvári nemzetőrség még 1918 decemberében alakult, majd a Székely Hadosztályhoz csatlakozva védte a demarkációs vonalat; áprilisban azonban nem tette le a fegyvert, hanem tovább harcolt egészen a bukásig, sőt még azon is túl. Az önkéntesekből álló és időközben a dévai honvéd géppuskás tanfolyam hallgatóival, valamint a nagyváradi hadapródiskola növendékeivel kiegészült – több névváltozáson átesett – alakulat végig a harcok sűrűjében volt. Parancsnokuk egy fiatal hivatásos százados, bizonyos Verbőczi Kálmán, akinek tulajdonképpen mindegy volt, hogy milyen hadsereg ad neki parancsot, ha a harc közelebb viszi Erdély felszabadításához. Proletárhatalom ide, internacionalizmus oda, az alakulat katonái végig viselték a nemzeti színű szalagot, az „Erdélyért" felirattal. A Tanácsköztársaság mellett kitartó székelyeket végül egyetlen dandárba vonták össze. Ennek utolsó parancsnoka lett Verbőczi, aki átcsúszva a román és cseh csapatok között, a Tiszától épségben elvezette embereit a Dunántúlra, ahol beléptek a szerveződő Nemzeti Hadseregbe. Itt aztán kis híján lázadásra került sor, amikor 1920-ban nyilvánvalóvá vált, hogy ez a rendszer és ez a hadsereg a közeli jövőben nem fog Erdélyért háborúzni. Verbőczit ekkor felsőbb parancsra áthelyezték, és csak olyan alakulatban teljesíthetett szolgálatot, ahol nem volt erdélyi legénység. A későbbiekben a szokványos tiszti karriert futotta be, végül ezredesként ment nyugdíjba. A székely századost soha nem érintette meg a kommunizmus, az ő szívében Erdélyország mellett nem jutott hely más ideának. Száz év távlatából elképesztő az a mindenen áthatoló és a körülményekre fittyet hányó akarat, a szülőföld akarása, ami őt és a hozzá hasonlókat hajtotta. Kitartásának értékét tovább növeli, hogy a zűrzavaros április napokban, amikor a vörösök minden székelyt árulónak tartottak, őt is elfogták, és ki akarták végezni, csak emberei közbelépésre menekült meg (hasonlóan a székely 38. tüzérezred parancsnokához, Szabó Dezső őrnagyhoz, aki szintén vállalta a további harcot). Verbőczi sajátos világfelfogására egy korabeli jelentése világít rá a legjobban. A Felvidék kiürítése előtt a katonai vezetés felmérte az alakulatok harci kedvét, hátha erre alapozva megkísérelheti az ellenállást. Verbőczi – miután megdöbbentőnek nevezte, hogy az egysége harckészségével kapcsolatban bárkinek kérdése lehet – így fogalmazott: „hogy a diktatúrának hű katonái voltunk és vagyunk, bebizonyítottuk azzal is, hogy az erdélyi előnyomuló román csapatokkal szembeni védekező harccal megelégedtünk, és elszántsággal siettünk az északon küzdő proletár testvérek segítségére".[10] Magyarán: az ország és a rendszer hálás lehet azért, amiért

10 HL MTK 2. dandár 97/19.373. Verbőcziről és a székelyekről bővebben Gottfried Barna: Kurucok és internáltak. Székelyek a vörös és nemzeti hadseregben, ill. román fogságban, 1919–1920. In

a székelyek egy időre félbehagyták Erdély visszaszerzésének szent feladatát, hogy egy másik fronton segítsenek, ami a katonai kötelességnek elég sajátos értelmezése, és csak egy önálló erdélyi univerzum létezése adhat rá magyarázatot.

Érdekes tanúságtevője a korszaknak Freissberger Gyula, korának neves katonaírója (értve ezen a szépirodalmi igényekkel alkotó művészt, nem a szakírót). Így persze nehezen találnánk meg a könyvespolcon, mert Gyula diák álnéven, később magyarosított nevén, vitéz Somogyváry Gyulaként jelentek meg a munkái. (Talán nem véletlen, hogy a nagy háború kitermelte másik jelentős katonaírónkat sem Frankl Bélaként, hanem Zalka Mátéként ismerjük.) Somogyváry világháborús trilógiájának befejező kötetében az *És Mihály harcolt*ban dolgozza fel saját tanácsköztársaságbeli élményeit. Ebben a főhős, egy tartalékos főhadnagy, jobb híján marad a hadseregben, ahol néhány tiszttársával együtt az egyik sikertelen ellenforradalmi szervezkedéstől a másikig tengeti napjait. A tisztek elvesztették minden tekintélyüket a legénység előtt, a hozzá nem értő, a hadsereget addig ügyesen elkerülő politikai megbízottaknak esélyük sincs ennek megszerzésére; a zászlóalj egy régi tizedes, a nagyhangú, örök elégedetlen Talicska János által gerjesztett káoszban él. Az egységet Salgótarján térségében, a csehek ellen vetik be először, ám ekkorra a helyzet megváltozik: új politikai megbízott érkezik, aki egy másik embertípust képvisel, mint az eddigiek – akik vagy gazemberek, vagy szánalmas bohócok voltak. Ő a biztos bécsi állását hagyta ott, hogy itthon harcoljon a kommunizmus szent ügyéért, a volt tisztek tudását megbecsüli, maga pedig kész meghalni a hitéért. A frontvonalban a legénység is megváltozik, és újra a régi rangjukon szólítja feljebbvalóit. A regény főhőse felettese távozásával a legmagasabb rangú tiszt lesz az egységben, és a politikai megbízott felkéri, hogy dolgozza ki a támadási parancsot. A döntés nehéz: ha jó a terv, és győznek, akkor a gyűlölt vörösök uralmát hosszabbítja meg; ha viszont szándékosan a vereségbe viszi embereit, akkor újabb terület kerül a csehek kezére az országból. Ráadásul a főhadnagy eddig csak szakaszt vezetett, most pedig egy egész zászlóalj élén bizonyíthatja, hogy ő, a lekezelt kis tartalékos, a háborús évek során megtanulta a szakmát, és felér a hivatásos tisztekkel. Végül megadja magát a sorsnak, és a polgári lét utolsó darabkájára, a nála levő Napóleon-aranyra bízza a döntést: fej vagy írás. Az érme döntése alapján rossz támadási tervet dolgoz ki, és a vereségbe viszi a benne megbízó katonákat. A sorsnak azonban van érzéke az iróniához: az ellenséges tűzben bomlásnak induló zászlóaljat, az örök bajkeverő Talicska „Utánam magyarok! Az anyád büdös cselák!" csatakiáltással összerántja. Az embereket – tisztet és katonát egyaránt – elkapja a harci düh, és hősünk döbbenetére megfutamítják a cseheket. A bizarr győzelem nem változtat a hozzáállásán (nem kommunista fejlődésregényt olvasunk), és az első adandó alkalommal otthagyja a frontot. Somogyváry műveiben a katonai részek pontosak és realisztikusak (ellentétben

Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv, XVIII. Szerk. Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2008, 355–365.

a szirupos lányregényeket idéző hátországi történésekkel), a történet ráadásul jól illeszkedik a fennmaradt levéltári forrásokhoz. Az elbeszélő vívódásának elemi erejű leírása pedig kétségtelenné teszi, hogy itt nem az írói fantázia működött, hanem egy elhivatott értelmiségi és katonatiszt belső válsága tárul az olvasó elé. Döntése helyességében még húsz évvel később, a győztes rendszer haszonélvezőjeként sem volt teljesen biztos.[11]

A korszak egy másik neves visszaemlékezőjének, Kozma Miklósnak nem kellett érmék tanácsát kérnie, ahhoz hogy elkötelezze magát – a Tanácsköztársasággal szemben. Ő hősies küzdelemnek látta, amikor a volt tisztek nem vonultak be, bujkáltak, ellenforradalmat szerveztek, elszabotálták feladataikat, vagy felesleges és ellentmondó rendelkezések tömegével fokozták a káoszt. A honvédelem azonban még az ő szemében is enyhítő körülmény: „a vörös hadseregbe kényszerített tisztikar csak akkor vált használhatóvá, amidőn a csehek és oláhok elé küldték őket. Vezettek és verekedtek a legkevesebb kivétellel, azzal a hátsó gondolattal, hogy győzelem esetén úgy, amint Kassán történt, kitűzik a nemzeti zászlót, és remélve, hogy végül Stromfeld is megembereli magát, megfordulnak a hadsereggel, és szétkergetik az egész vörös bandát."[12]

1919 márciusában a legfelső katonai vezetés az ország védelme érdekében a kommunista irányú átalakulásban látta a megoldást. Stromfeld és Tombor Jenő alezredes, amikor Böhm Vilmos hadügyminiszter megmutatta nekik a második Vix-jegyzékben közölt új demarkációs vonalat, egyértelműen állást foglalt annak elutasítása, és az ezzel együtt járó fegyveres ellenállás mellett. Böhm is így gondolkodott, azt mondta: „a székelyeknek megígértem Szatmáron, hogy visszaszerzem nekik Erdélyt".[13] A katonákat nem az ideológia győzte meg, hanem a tapasztalat. 1917-ben az orosz haderő úgy omlott össze, ahogy a Monarchia hadserege 1918-ban, a bolsevikok azonban másfél év alatt elérték, hogy legyen egy új hadsereg, amely ráadásul már képes volt győzni is. Az orosz Vörös Hadsereg 1919 tavaszán már közeledett a Kárpátok felé, ellenfele pedig az a román hadsereg volt, amelynek éppen újabb magyar területeket akart odadobni az antant. Úgy gondolták, hogy a klasszikus clausewitzi mondás: „a háború a politika folytatása más eszközökkel", megfordítható. Ha a háborút amaz politika elveszíti, emez nem meri vállalni, akkor keresni kell egy olyan irányzatot, amelyik folytatja a háborút, ha más (új) eszközökkel, akkor azokkal. Katonaként nem volt olyan rendszer, amit ne tudtak volna elfogadni, az ő ellenségük a káosz volt. A hátországban és hadseregben rendre volt szükség, hogy a nemzeti érdekeket hathatósan lehessen védeni. A politikától nemcsak a belső rend fenntartását

11 Vitéz Somogyváry Gyula*: És Mihály harcolt…* Budapest, 1942, Singer és Wolfner, különösen: 186–202.

12 Kozma Miklós: *Az összeomlás 1918–1919-ben.* Köröstárkány–Kápolnásnyék, 2019, Kárpátia Stúdió, 305.

13 Tombor Jenő vallomása Stromfeld perében. HL MTK Stromfeld gyűjtemény. Stromfeld 1920-as perének iratai. 159. d.

várták, hanem a kétségbeejtő külpolitikai helyzet enyhítését is. Az összezsugorodott, kivérzett, ellenségektől körülvett országnak szüksége volt szövetségesre, amit 1918 őszén még a nemzetközi szociáldemokrata munkásmozgalomban véltek megtalálni. A világ szociáldemokratáinak azonban egyetlen hadosztálya sem volt, és egyébként is azonosultak államaik hódító céljaival. Velük ellentétben az orosz kommunisták elutasították a kialakuló új világrendet, és rengeteg hadosztályuk volt. A népköztársaság – konszolidációs kudarca és a csődöt mondott pacifizmus miatt – elveszítette legitimációját a tisztikar szemében, és az új ajánlat nem jobbról, hanem balról érkezett.

A Tanácsköztársaság kikiáltása, a kommunisták hatalomra kerülése tehát tulajdonképpen a magyar nacionalizmusnak köszönhető. Az antant folyamatosan megújuló területi követelései, illetve és öthónapnyi folyamatos megaláztatás felülírta a 1918 őszén mindent eluraló békevágyat, és a közvéleményben megérlelődött az ellenállás gondolata. Az új rendszer – miközben elképesztő lendülettel látott hozzá a társadalom és gazdaság gyökeres átalakításának – nem feledkezett meg, és nem is feledkezhetett meg erről az elvárásról. Március 24-én megalakult a Vörös Hadsereg, másnap pedig megjelent egy hadügyi népbiztosi rendelet, amelynek első pontja így szólt: „A magyar tanácsköztársaság a proletariátus uralmát az egész ország területére fegyveresen fogja kiterjeszteni." Az adott helyzetben persze ez a mondat többféleképpen volt értelmezhető, de kétségtelen, hogy kiolvasható belőle a támadó szándék is. A Hadügyi Népbiztosságon lázas szervező munka kezdődött, és felmérték a rendelkezésre álló erőforrásokat. Április elején a magyar katonai vezetés úgy látta, hogy két irányban indíthat támadó hadműveleteket: Szatmárnémeti körzetéből, illetve az Ipoly-vidékről (ezeken frontszakaszokon főleg menekültekből toborzott egységek álltak). Mindkét esetben nagyjából két-két hadosztálynyi erőnek négyheti akciójával számolt. A nagy tervezési láz április első hetében véget ért, bár a szocialista történetírás szerint a „felelőtlen és kalandor" jellegű vállalkozást a politikai vezetés állította le, ennek nincs írásos nyoma. A feltételek számbavételekor a készítők számára is nyilvánvalóvá vált, hogy az előkészületek (személyi és lóállomány, készletek feltöltése) huzamosabb időt (két hónapot) vesznek igénybe, ezért a látszólagos leállás felfogható úgy is, hogy ekkor a hadművelet előkészítésének csendesebb, készletfelhalmozási szakasza zajlott. Ezt látszik megerősíteni az a tény is, hogy az előzetesen kalkulált felkészülési idő leteltével – ha megváltozott körülmények közepette is, de – tényleg megindult a felvidéki magyar offenzíva.[14]

A Tanácskormány március 24-ei bejelentését, hogy kész lemondani a területi integritásról, sokan csak taktikai húzásként értékelték, ahogy egyébként az antant

14 HL MTK 40. hadosztályparancsnokság 38bp/16op; 99/24.117; HL MTK Hadügyi Népbiztosság (továbbiakban Hünb) 407/204. tüz. 30/66.; HL MTK iratai Hünb 408/254 43/13; Liptay Ervin: *A magyar Vörös Hadsereg harcai*. Budapest, 1960, Zrínyi Kiadó, 80–81.

is. Ráadásul Kun Béla levele egyértelművé tette, hogy nem fogad el területi diktátumot, hanem tárgyalásos úton, a népek önrendelkezési elve alapján kívánja rendezni a kérdést. Károlyi Mihályné emlékiratai szerint, az akkor már hatalom nélküli Károlyi Mihálynak személyesen Kun bizonygatta, hogy pusztán időt akar nyerni, amíg megszerveződik a hadsereg, és utána kiveri a románokat az országból.[15]

Bármennyire is reménykeltőek voltak az új rendszer első lépései, a helyzet továbbra is ellentmondásos maradt, április közepén megindult a román támadás, és a Vörös Hadsereg – már ami egyáltalán létrejött belőle – napok alatt összeomlott. Abban, hogy a tisztikar mégis kitartott, óriási szerepe volt Stromfeldnek, aki ebben a nehéz helyzetben vállalta a vezérkari főnökséget, ami a tényleges főparancsnoki pozíció volt. Stromfeld széles körű tiszteletnek örvendett (a tisztek jelentős részének tanára is volt), és példaadásának döntő szerepe volt abban, hogy a Tanácsköztársaság nem omlott össze a hatvanadik napja környékén, hanem még három hónapig húzta.[16] Stromfeld döntésének mozgatórugóiról elég információnk van, köszönhetően 1920-ban lefolytatott hadbírósági perének. Bár az új rendszer szociális elképzeléseinek egy részével egyetértett, vallásos emberként és hazafiként nem tudott mit kezdeni az internacionalizmussal és ateizmussal. Úgy gondolta, hogy szükség van hadseregre, és azt az arra hivatottaknak – a hivatásos tiszteknek – kell vezetniük. Beosztottaitól elvárta, hogy ugyanúgy teljesítsék kötelességüket, mint azt a világháborúban tették, mert csak a színek változtak, a kötelesség nem. Azt se feledjük, hogy az új rendszertől igazán csábító ajánlatot kapott: a teljes magyar fegyveres erő vezetését, és egy felszabadító háború várható dicsőségét nyerhette el. Ha türelmesebb, akkor az előbbit 10-15 éven belül bármilyen rendszertől megkapta volna, az utóbbit viszont ritkán kínálja fel a történelem. Védőbeszédéből egyértelmű, hogy nem az az ember volt, aki elereszt egy ilyen esélyt: „parancsolni akartam, mertem és tudtam", mondta, és a jegyzőkönyvezető ezeket a szavakat külön kiemelte.[17]

Stromfeld a Felvidék kiürítése után lemondott, utóda Julier Ferenc alezredes lett, akinek megítélése korántsem egyértelmű. Mivel őt nem börtönözte be a Horthy-rendszer, és rangját is megtarthatta, bár nyugdíjazták; így volt lehetősége átértelmezni 1919-es tevékenységét. Igyekezett bebizonyítani, hogy

15 Kun levele a békekonferenciához: *A magyarországi forradalmak krónikája, 1918–1919.* Közreadja Hetés Tibor. Budapest, Kossuth Kiadó, 222; Kun terveiről Károlyi Mihályné: *Együtt a forradalomban*. Budapest, 1967, Európa Kiadó, 469–470.

16 Csak kétségtelen katonai eredményeinek köszönhette, hogy az MTA BTK felmentette a 2011. évi CLXXXIX. törvény 14. § (2) bekezdése alól. https://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/akademiai_szabalyozasok/osszefoglalalo__XX._szazadi_onkenyuralmi_rendszerek_b.pdf, letöltés: 2020. január 13.

17 Stromfeld életrajza fél évszázada íródott, szakmailag korrekt, de ideje lenne nem marxista szempontból is feldolgozni. Hetés Tibor: *Stromfeld Aurél*. Budapest, 1969, Kossuth Kiadó; a per anyaga HL MTK Stromfeld gyűjtemény, Stromfeld 1920-as perének iratai. 159. d.

belülről próbálta aláásni a kommunista hatalmat, ezzel mintegy önként ajánlkozott fel a magyar történeti felfogás kedvenc műfaja – az áruló-mítosz – negatív hőséül. Kétségtelen, hogy nem lett volna ellenére, ha győztes hadserege élén megbuktathatja a kormányzatot, de ugyanezt sokan feltételezték Stromfeldről is. A tény az, hogy Julier mindent megtett a Vörös Hadsereg győzelméért. Hivatalba lépésekor a következő parancsot adta ki (kiemelések az eredetiben): „Az ország válságos helyzetben van. Külső és belső ellenség vállvetve dolgozik azon, hogy az ezeréves Magyarország megsemmisüljön. Ily körülmények között csakis az erős, jól fegyelmezett hadsereg biztosíthatja az ország megmaradását, a belrend fenntartását és hazánk átvezetését a boldogabb jövő felé. Az erős fegyelmezett és becsületes hadsereg fenntartása és megmaradása tehát hazánk létérdeke. El kell ítélnem azonban azokat a volt aktív tiszteket, akik most – midőn becsületes dolgozó férfiakra van szükség – patkány módjára hagyják el a süllyedőnek vélt hajót, vagy csendes és biztos elvonultságban – tétlenül várnak egy jobb jövőre, melyért azonban küzdeni nem hajlandók. A politikától távol maradva kell becsületesen dolgoznunk mindaddig, míg tőlünk becsületes munkát követelnek."[18] Feltételezhetnénk ugyan, hogy politikai nyomásra adott ki ilyen szöveget, de erre vonatkozóan nincs semmilyen bizonyíték, ezt ráadásul könnyen megtagadhatta volna, elég nagy tekintélye volt hozzá. A parancs hátteréhez tudnunk kell, hogy a Felvidék kiürítése és Stromfeld lemondása után nagy számban távoztak a hivatásos tisztek a Vörös Hadseregből, és ezzel párhuzamosan Szegeden már szerveződött a jövendő Nemzeti Hadsereg. Eddig egy kormány és egy hadsereg volt, a tisztek nem kényszerültek választásra, bármilyen rendszer jött, hadseregre szüksége volt. A fenyegető polgárháborús helyzetben viszont a tisztek döntéskényszerbe kerültek, és ha tömegesen választják Szegedet Budapest helyett, akkor, aki marad, az a vesztes oldalon találja magát, és karrierje véget ér. Julier kemény szavai valószínűleg ennek a felismerésnek is köszönhetők.

Az új rendszer katonák általi elfogadásában nagy szerepe volt a személyes kapcsolatoknak, és úgy tűnik, hogy a botcsinálta vezérek komoly meggyőző erővel rendelkeztek. A magyar kommunista vezetők döntő része maga is frontot megjárt értelmiségi, tartalékos tiszt volt. (Békés hátországi beosztásból nehéz lett volna orosz fogságba esni.) A hadifogoly múlt a későbbi pamfletirodalomban ugyan össze-összekapcsolódott a gyávaság vádjával, de a Monarchia hadseregét számos katasztrofális vereség érte a háború során, és az éppen aktuális összeomlásban nem a bátorságon, hanem a puszta szerencsén múlott csak a fogság elkerülése – ezzel minden katonatiszt tisztában volt. A kommunista életrajzokból látványosan hiányzik az átszökés vagy önkéntes megadás motívuma: jellemzően teljesítették hazafiúi és tiszti kötelességüket. Ez komoly előnyt jelentett nekik március 21. előtt, mivel a szociáldemokrata/szakszervezeti vezérkar zöme

18 HL MTK Hadseregfőparancsnokság (továbbiakban: HP) 706/1 59/16.160.

elkerülte a katonai szolgálatot, így a frontot járt veteránok nemigen bíztak bennük. Rákosi Mátyás gunyorosan írja le a katonai műveltséggel nem rendelkező, szocdem Vágó Béla hadtestparancsnok esetét, aki a neki átnyújtott hadrendet nem is tudta, melyik oldaláról nézze. A kínos helyzetből természetesen a – már akkor sem a szerénységével feltűnő – visszaemlékező mentette ki, aki tartalékos, frontot járt zászlósként eligazodott az ilyesmiben, és szakértelmével még a Vágót kínos helyzetbe kényszerítő vezérkari tisztet is megizzasztotta.[19]

De még a szociáldemokraták sem álltak fegyvertelenül a hadfiak elé: bár a párt 1918-ig nem rendelkezett parlamenti képviselettel, az ország egyetlen modern értelemben vett tömegpártja volt, vezetői pedig rutinos politikusok, akik a tömeggyűlésen és a tárgyalószobában is megtalálták a megfelelő hangot. A két botcsinálta szocdem hadvezér, Böhm Vilmos és Landler Jenő – az antikommunista kánonban: a „kis írógépszerelő", illetve a „hájas ügyvéd" – rendelkezett azzal a képességgel, hogy megkedveltesse magát, és elég bölcs volt ahhoz, hogy a szakértőkre bízza a munkát. A Horthy-korszakban kiadott reprezentatív – és csöppet sem barátságos – összefoglalóban így jellemzik Böhmöt: „Nem volt képzett katona, erre azonban nem is volt szüksége. Energikus, éleslátású, rendkívül kitartó munkaerő, minden körülmények között alkalmazkodó és számító, folyékony előadási képességgel. Bár önálló elhatározásai nem voltak, a harchelyzetet nagyjában mindig helyesen látta […] A vezetés technikai részét azonban teljesen átengedte az arra hivatottabbaknak. Főszerepe tehát az ellenőrzésen kívül, amit részben személyesen végzett, részben pedig gondosan kiválasztott politikai megbízottakra bízott, főképpen a csapatok forradalmi hangulatának állandó ébrentartásából állott. A frontot ez okból sűrűn látogatta."[20]

Julier Ferenc pedig így emlékezett Landlerre: egyik este megjelent egy „rendkívül kövér polgári egyén", aki biztosította a tiszteket arról, hogy egymás között nyugodtan használhatják régi rendfokozatukat. Ígéretet tett arra, hogy nem fogja zavarni a munkájukat, majd öt órán keresztül szórakoztatta őket a forradalmakról és azok szereplőiről szóló mulatságos anekdotákkal (későbbiekben sem habozott együtt szidni a rendszer hibáit a tisztekkel). Ezek után a tisztikar úgy érezte, hogy Landler egy rendes, közvetlen ember, aki védelmet tud biztosítani a kommunista túlkapásokkal szemben. A második miskolci csata után, amely alatt személyesen gyűjtött össze pár száz fegyveres munkást a megingó védelem erősítésére, majd visszazavarta a városba a menekülő direktóriumot, úgy nyilatkozott Juliernek, hogy „ha revolver lett volna nálam, belelőttem volna abba a gyáva bandába". Julier szerint „így lett Landler

19 Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések, 1892–1925.* I. kötet. Szerk. Feitl István – Gelléríné Lázár Márta – Sipos Levente. Budapest, 2002, Napvilág Kiadó, 399–400.

20 Lakatos Géza – Fleischhacker Rezső: A főhadiszállás. In. *A bolsevizmus Magyarországon.* Szerk. Gratz Gusztáv. Budapest, 1921, Franklin, 292.

militarista". Hát lehetett nem követni ezt a kövér ügyvédet, aki a tisztek előtt kijelentette, „addig nem tesszük le a fegyvert, míg Magyarország egy fűszálán is ellenség tapos"?![21]

Egyéni sorsok és döntések egymás mellé rakásával tetszőleges méretű színes mozaikot alkothatunk 1919-ről, és élvezhetjük annak erős tónusait vagy finom árnyalatait, csak éppen az összképet nem fogjuk meglátni. Ténylegesen társutassá vált a katonáskodó értelmiség egy jelentős része, vagy a kirakatfigurák elterelik a figyelmet a némán ellenálló többségről? A kérdésfeltevés eleve helytelen, a többség jellemzően néma, és nem vállal aktív szerepet az egyik oldalon sem, ahogy ezt megállapíthatták a vörös Budapesten éppúgy, mint a fehér Szegeden. A tenni kész tényleges és tartalékos tisztek állásfoglalásának modellezését azonban érdemes megkísérelni.

A Vörös Hadsereg hivatalosan megszüntette a rangokat, csak beosztásokat ismert (szakaszparancsok, századparancsnok stb.), a gyakorlatban persze mindenkiről tudták hány csillagot nem visel éppen, és a hivatalos iratokban jelezték is a régi rendfokozatokat. A sereg létszámát rendszeresen felmérték és összesítették, de többnyire nem tüntették fel a volt tisztek számát, az alsóbb szintű összesítésekben és egyes alakulatoknál viszont többször megtették. Szerencsére ránk maradt egy összesítő jelentés fogalmazványa, amely az 1919. június 20-ai állapotot tükrözi, és feltünteti az egyes gyalogezredek szervezetszerűen elvárt, valamint a tényleges létszámát és a hiányokat is.[22] Az elvárt létszám azért érdekes, mert nem az ezredek teljes feltöltöttségét vették alapul, hanem csupán a már meglevő részek feltöltöttségét, tehát ha egy gyalogezrednek nem volt telefonos százada, vagy hiányzott egy zászlóalja, akkor alacsonyabb volt az elvárt létszáma is). Sajnos a listán nem szerepel az összes alakulat, és vannak hiányos adatsorok is, 31 gyalogezredről viszont így is teljes képünk van (ez a Vörös Hadsereg gyalogságának körülbelül négyötöde). Ebben a 31 gyalogezredben 58 960 katonának kellett volna lennie, a tényleges állomány viszont csak 47 350 fő volt, ami 80 százalékos feltöltöttségnek felel meg. Ez tekintettel arra, hogy éppen zajlott a felvidéki hadjárat, viszonylag magasnak számít. Ekkora állományra 2378 tiszti beosztás jutott, de csak 1279 egykori tiszt szerepelt a kimutatásban, ami 54 százalék, a szükséges létszám alig fele. Bár egy gyenge fegyelmű hadseregben általában aránylag magasabbak a tiszti veszteségek (a személyes példaadás állandó szükséglete miatt), és a Vörös Hadsereg vitathatatlanul ilyen volt, ekkora harctéri veszteségnek már nyoma lenne a forrásokban – ezt azonban hiába keressük. Az értékeléskor figyelembe kell vennünk, hogy a fenti adatok a hadra kelt sereg gyalogságának 80 százalékára vonatkoznak, hiányzik a többi fegyvernem és a hátország. A Vörös Hadseregnek gyakorlatilag

21 Julier Ferenc: Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén (1919-ben). Sajtó alá rendezte Fogarassy László, In *Hadtudomány,* 1993/2, 104.

22 HL MTK Hadrendek 68/10.13

nem volt lovassága, a hadra kelt ütegeknél körülbelül 500 tiszt teljesített szolgálatot július végén (ekkorról van egy nem teljes listánk), és úgy tűnik, a tüzérségnél valamivel magasabb volt a betöltött beosztások aránya, mint a gyalogságnál.[23] A hátországot nehéz felbecsülni, ide tartoztak a kiképző és pótalakulások, valamint katonai hivatalok, raktárak és irányító szervek, de ezek többnyire kényelmes és népszerű beosztások voltak, biztos jövedelemmel, illetve viszonylag kevés munkával kockázat nélkül. Nagyon sokan próbálták itt átvészelni ezt a nehéz időszakot, vélhetően nem voltak üres helyek. A fentiek alapján egy durva becsléssel azt mondhatjuk, hogy 1919 júniusában körülbelül 1600-1700 tiszt hiányzott a seregből, dacára annak, hogy a volt tiszteket kötelezték a jelentkezésre. Érdekes egybeesés: egy hónappal később Kozma Miklós kétezerre becsülte a Szegeden összegyűlt ellenforradalmár tisztek számát.[24] De míg a Szegeden összegyűltek esetében nyílt állásfoglalás történt a kommunizmus ellen, addig a Vörös Hadseregben szolgálóknak csak a töredéke szimpatizált a rendszerrel, egy nagyobb részük hajlandó volt együttműködni a honvédelem érdekében, a Felvidék kiürítése után azonban ez a közös alap megszűnt, és a Tanácsköztársaság már nem számíthatott rájuk sem. A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a tartalékos tisztikar – az értelmiség – mozgósítása nem sikerült a rendszernek (a nem értelmiségi rétegeké sokkal hatékonyabb volt), még a megszállók elleni fegyveres küzdelem időszaka is csak egy rövid, látszólagos egységet teremtett, de nem volt tömeges hatása.

Néhány megsárgult portré, kitépett regénylap, különféleképpen értelmezhető számsorok, rongyos zászlók, párhuzamos valóságok, Napóleon-arany… ezeket sikerült összetallózni a történelem padlásán. Ítéletnek erős alapot adó rekonstrukcióhoz nem elegendők, pusztán a réseken beszűrődő fénysugarak által megvilágított részletek, a valóság apró darabjai, amelyeket meg kell becsülnünk, hiszen ennél többet nem láthatunk az örökre bezárt szoba kincseiből.

Stromfeld 1921-ben, a börtönben felháborodva olvasta Alfred Krauss gyalogsági tábornok könyvét, amelyben a szerző a monarchia vereségéért részben a magyarok önzését teszi felelőssé, és nekiállt papírra vetni az ezzel kapcsolatos gondolatait, amelyek sajnos nem maradtak fent, de a jegyzeteiben szerepel néhány töredék. Stromfeld talán az egyetlen 1919 közismert szereplői közül, akit mindkét oldal respektál, de a leírtakat kevesen mernék vállalni (életrajzában, kiadott írásai között hiába keresnénk): „biztos, hogy egy nép cselekményeiben a világesemények közepette csak egy gondolat által vezéreltetheti magát, a »sacre egoisme« által. Ha ezen egyedül helyes utat vezérei elhagyják, úgy nemzetüknek árulói és idegen érdek zsoldosai. Ez vezette a világháború alatt a magyar nemzet vezetőit Károlyi Mihály, Kun Bélán át egészen Horthy Miklósig. Az utak különbözőek, és azok is lesznek, melyek a nemzet érdekeinek szolgálhatnak,

23 HL MTK Hadrendek 69/10.13

24 Kozma Miklós i. m. 308.

de a vezérgondolat marad és maradni fog mindenkiben, aki magyarnak érzi magát, aki a Tisza és a Duna között hosszabb ideig a levegőt szívta."[25]

Ebben az olvasatban már nem a rendszerváltás az igazán lényeges, hanem a változó körülményeken úrrá lenni akaró nemzeti érdek (az államforma pedig csak cserélhető ruha a nemzettesten). Száz évvel az események után talán érdemes lenne ebből a nézőpontból is újragondolni a korszak kényszerű rendszerváltásait. A *Hitel* olvasóinak most módjukban áll eldönteniük, hogy megteszik-e ezt, vagy várnak vele újabb száz évig.

Pinczehelyi Sándor: Csillag a fűben (1979, szitanyomat papíron, 86,5×61,5 cm, AP III/V; a művész és az acb Galéria jóvoltából)

25 HL MTK Stromfeld-gyűjtemény. 159. d.